

УДК 371:159.9
DOI: 10.32342/2522-4115-2019-2-18-11

І.В. ОЛІЙНИК,
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ

У статті обґрунтовано актуальність формування дослідницьких здібностей як складової дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури.

Проаналізовано передумови виникнення дослідницьких здібностей – «орієнтовно-дослідницькі реакції», «орієнтовну діяльність»; окреслено рівні детермінації дослідницької поведінки.

На основі аналізу наукової літератури констатовано відсутність єдиного трактування феномена «дослідницька поведінка», оскільки це психічне явище є складним та неоднозначним.

На підставі проведеного аналізу фундаментальних досліджень науковців теоретично обґрунтовано сутність понять «дослідницька поведінка», «дослідницькі здібності», «дослідницькі уміння».

Окреслено два основні підходи щодо визначення конструкту «здібності» в психологічній літературі: особистісно-діяльнісний, що полягає у розгляді питання значення здібностей у структурі особистості та вивчення генезису здібностей в діяльності, та функціонально-генетичний, представники якого визначають здібності як функціональну систему, що має генетичну зумовленість і розглядають з позиції категорії функції.

На основі ґрунтовного аналізу фундаментальних теоретичних положень науковців, представлених у процесі розгляду цього питання, було генеровано авторське визначення поняття «дослідницькі здібності» – індивідуально-психологічне інтегральне утворення, що будується на базі дослідницької поведінки особистості та проявляється в результаті функціонування механізмів дослідницько-пошукової активності та є суб'єктивною умовою успішного здійснення науково-дослідної діяльності.

Ключові слова: дослідницька поведінка, науково-дослідницька діяльність, дослідницькі здібності, дослідницькі уміння, доктор філософії.

В статтю обоснована актуальність формування дослідницьких здібностей як складової дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури.

Проаналізовані передумови виникнення дослідницьких здібностей – «орієнтовно-дослідницькі реакції», «орієнтовну діяльність»; окреслено рівні детермінації дослідницької поведінки.

На основі аналізу наукової літератури констатовано відсутність єдиного трактування феномена «дослідницька поведінка», оскільки це психічне явище є складним та неоднозначним.

На основі проведеного аналізу фундаментальних досліджень науковців теоретично обґрунтовано сутність понять «дослідницька поведінка», «дослідницькі здібності», «дослідницькі уміння».

Окреслено два основні підходи до визначення конструкту «здібності» в психологічній літературі: особистісно-діяльнісний, що полягає у розгляді питання значення здібностей у структурі особистості та вивчення генезису здібностей в діяльності, та функціонально-генетичний, представники якого визначають здібності як функціональну систему, що має генетичну зумовленість і розглядають з позиції категорії функції.

На основі ґрунтовного аналізу фундаментальних теоретичних положень науковців, представлених нами в процесі розгляду цього питання, було генеровано авторське визначення поняття «дослідницькі здібності» – індивідуально-психологічне інтегральне утворення, що будується на базі дослідницької поведінки особистості та проявляється в результаті функціонування механізмів дослідницько-пошукової активності та є суб'єктивною умовою успішного здійснення науково-дослідної діяльності.

Ключевые слова: исследовательское поведение, научно-исследовательская деятельность, исследовательские способности, исследовательские умения, доктор философии.

Постановка проблеми. В умовах постійних соціально-економічних змін та динаміки розвитку суспільства робота фахівців у сфері освіти набуває все більших обертів модифікації та науково-дослідного спрямування.

Означене передбачає необхідність формування науково-дослідної діяльності в умовах аспірантури, яка є одним з важливих рівнів сучасної системи післядипломної освіти. Саме в умовах аспірантури необхідно якомога глибше акцентувати увагу на підготовці наукових кадрів, готових до проектування та продуктивної науково-дослідної діяльності в нових освітніх та соціальних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Студіювання психолого-педагогічної, філософської літератури і практичного досвіду підтверджує, що на сьогодні існує ціла низка досліджень щодо підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації (В. Бахрушин, Л. Веселова, Н. Воронова, О. Гура, Н. Коваленко, В. Луговий, О. Макаренко, В. Меньяло, І. Реейло, О. Спирін та ін.); підготовки майбутніх фахівців до науково-дослідної діяльності (С. Архангельський, В. Андреев, Ю. Бабанський, В. Давидов, С. Зінов'єв, А. Кочетов, В. Крутецький, Н. Яковлева та ін.).

Питанню формування науково-дослідницьких компетентностей майбутніх фахівців присвячено розвідки М. Архипової, Л. Бурчак, М. Золочевської, В. Константинова, О. Мерзликіна, С. Осипової, Л. Сущенко, Ж. Шабанової та ін.

Формулювання мети. Проте разом з тим як у теоретичному, так і в практичному аспектах не набула належного обґрунтування проблема персоніфікації науково-дослідного саморозвитку майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури та його диверсифікація в освітній процес.

Для розуміння механізму формування науково-дослідницьких компетентностей вважаємо за доцільне першочергово розглянути психолого-педагогічні аспекти означеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Дослідницька поведінка (англ. *exploratory behaviour*) – поведінка, що спрямована на здобуття нової інформації; одна з фундаментальних форм взаємодії живих істот з реальним світом, спрямована на його пізнання; сутнісна характеристика діяльності особистості.

З огляду на специфіку та особливості досліджуваного конструкту, нам імponує думка О. Подд'якова, який зазначає, що дослідницька діяльність відіграє незамінну роль в оволодінні новими і складними сферами, у розвитку пізнавальних процесів усіх рівнів, у навчанні, у процесі набуття соціального досвіду і в розвитку особистості в цілому. У свою чергу, сама дослідницька поведінка функціонує і набуває свого розвитку під потужним впливом соціальних та особистісних факторів: новизна об'єкта, ситуації; складність (для розгортання дослідницької поведінки необхідним є оптимальний рівень складності: дуже прості й занадто складні об'єкти сприяють згасанню пізнавальної активності); невизначеність; когнітивний конфлікт (невідповідність або протиріччя між частинами інформації) [5].

Фундаментом вивчення фізіологічних передумов проблеми дослідницьких здібностей є теорія вищої нервової діяльності, в якій особливе місце посідає орієнтувальний рефлекс, що виступає основою цікавості, допитливості, дослідницької діяльності, пізнавальної активності.

Важливою для нас у межах дослідження видається ідея про орієнтовно-дослідницькі реакції, яка у науковому аспекті актуалізувалася наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. У цьому ключі особливий інтерес становлять напрацювання І. Павлова [16; 17], присвячені вищезазначеному феномену, що має важливе значення в життєдіяльності особистості.

Дослідник зазначає, що поряд з безумовними рефлексами [17] є орієнтовний рефлекс як реакція ознайомлення з екстремними змінами оточуючого середовища або з новими подіями, потреба особистості в новій інформації.

Продовжуючи дослідження в означеному векторі, О. Запорожець [7] зазначає, що в структурі людської діяльності можна виділити виконавську частину (систему виконавчих дій, що приводять безпосередньо до досягнення відомого, практичного результату) і орієнтовну частину, що являє собою систему орієнтовних дій. Тобто для успішного здійснення, виконання дій, необхідно зіставити уявлення про сам об'єкт, процес та його результат (у тому числі й проміжний), врахувати наявність умов та їхніх зміни, виявити відхилення та позбутися їх. Дослідник назвав цю діяльність орієнтовно-дослідницькою.

Інший науковець, П. Гальперін [3], на означення досліджуваного явища використав словосполучення «орієнтовна діяльність», аргументуючи це тим, що орієнтування не обмежується дослідженням, а дослідження, у свою чергу, може трансформуватися у самостійну діяльність, яка сама потребує орієнтування. Дослідник наголошує, що орієнтовна діяльність має складну будову, яка містить такі елементи (рис. 1).

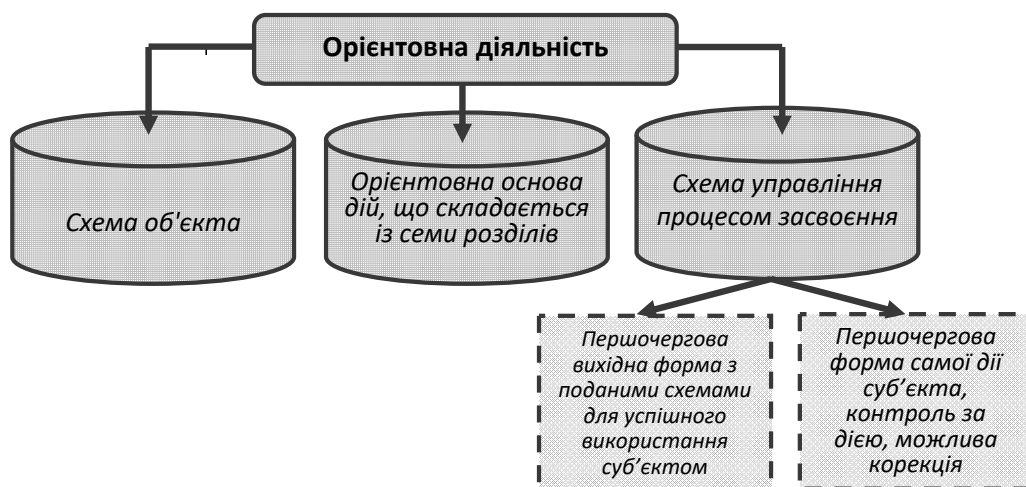

Рис. 1. Структура орієнтовної діяльності (за П. Гальперіном)

Цілковито погоджуємося з думкою дослідника про те, що від того, як складеться структура, залежить успішність не лише самої орієнтовної діяльності, але і поведінки в цілому. Саме тоді орієнтовна діяльність переходить у внутрішній план (у нашому розумінні – це процесуальна мотивація), вона являє собою психологічні механізми управління поведінкою.

Означена проблема не залишилася поза увагою П. Симонова [28; 29], який орієнтовно-дослідницьку діяльність розглядав як самостійну потребу в новизні, отриманні нової інформації. Науковець вважав цю потребу ідеальною, адже саме вона створює основу для саморозвитку індивіда і є головним першоджерелом активності поведінки особистості та джерелом творчого процесу. Дослідник виокремлює дві групи детермінант орієнтовно-дослідницької поведінки: з одного боку, – це дефіцит активації в організмі, що спонукає до пошуків стимулів, здатних змінити його активність (ця властивість властива стимулам, що характеризуються новизною, складністю, змінністю, невизначеністю. З іншого боку – дослідницька діяльність спонукається недостатньою кількістю та невизначеністю отриманої інформації, що виявляється некомфортним станом для особистості. Для подолання цього відчуття існує особлива форма орієнтовно-дослідницької діяльності у вигляді спрямованої допитливості, мета якої полягає в отриманні відсутніх, уточнюючих відомостей (фактів) і тим самим зниженні рівня невизначеності [28].

Варто констатувати, що в діяльності особистості дослідницька поведінка виступає універсальною характеристикою, що пронизує всі інші види діяльності. Цей конструкт виконує найбільш важливі функції в розвитку пізнавальних процесів усіх рівнів, у набутті соціального досвіду, в соціальному розвитку та становленні особистості.

Це питання було й залишається предметом досліджень великої когорти вчених (Д. Берлайн [35], Х.-Г. Восс [37], Г. Файн [38] О. Подд'яков [19], В. Ротенберг [23], О. Савенков [26; 27] та ін.

Незважаючи на достатньо велику кількість досліджень щодо заявленої проблеми, на сьогодні не існує єдиного визначення феномена «дослідницька поведінка», оскільки це психічне явище є складним та неоднозначним, тому кожен автор подає власне бачення та трактування цього поняття.

Д. Берлайн, один із засновників вивчення питання дослідницької поведінки, дає визначення фізіологічного спрямування – це поведінка, спрямована на зменшення збудження, викликаного невизначеністю.

Г. Файн [38] розглядав зазначений феномен з позиції пошуку інформації.

О. Подд'яков [19] визначає це поняття як поведінку, спрямовану на набуття нової інформації із зовнішнього середовища. Ключовим у цьому визначенні є конструкт «пошук інформації». Дослідник розглядає дослідницьку поведінку в діяльності й визначає як універсальну характеристику, що пронизує всі інші види діяльності.

М. Подд'яков наголошує на тому, що дослідницька поведінка входить до складної мережі соціальних взаємодій на різних рівнях, і її сутність буде найбільш зрозумілою, якщо звернутися до проблеми детермінації. Він виділяє три рівні детермінації дослідницької поведінки як системи, що саморозвивається (рис. 2).

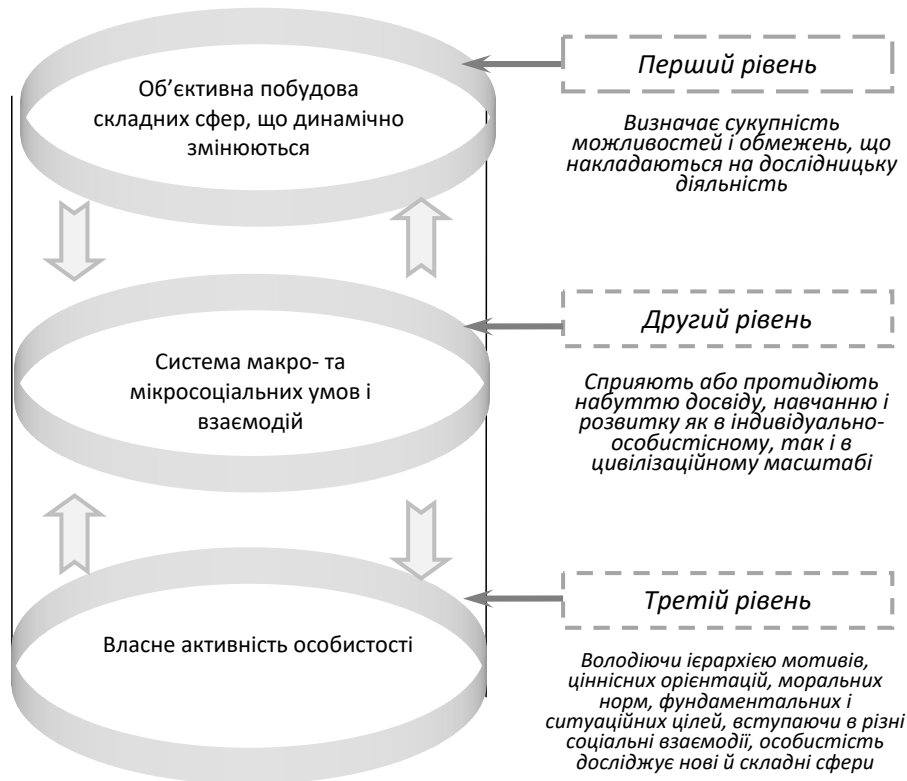

Рис. 2. Рівні детермінації дослідницької поведінки (за М. Подд'яковим) [19]

О. Савенков [26] дослідницьку поведінку трактує як вид поведінки, що побудована на основі пошукової активності і спрямована на вивчення об'єкта або розв'язання нетипової (проблемної) ситуації.

На думку дослідника, в основі дослідницької поведінки лежить психічна потреба в пошуковій активності, що виступає як мотив-двигун, що запускає і змушує працювати механізм дослідницької поведінки. В основі пошукової активності – «орієнтовно-дослідницький рефлекс», що виступає фундаментом, на якому базується пошукова активність, що породжує дослідницьку поведінку. При цьому сама дослідницька поведінка може бути якісно різною: розвиватися спонтанно, на основі інтуїтивних прагнень з використанням методу проб і помилок», а може бути і конструктивною, усвідомленою, логічно вивіреною [26, с. 34–35].

Наступним важливим феноменом у рамках дослідження є поняття «здібності», «дослідницькі здібності».

Ще на початку ХХ ст. з'явилася велика кількість теоретичних концепцій, що розглядали це питання. В основу дослідження проблеми дослідницьких здібностей лягли ідеї про орієнтовно-дослідницькі реакції та орієнтовно-дослідницьку діяльність.

Грунтовний аналіз психологічної літератури дозволив констатувати, що існують різні вектори в дослідженні проблеми здібностей і не існує єдиного погляду щодо розгляду цього поняття (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення понять «здібності», «дослідницькі здібності»

№ з/п	Автор	Визначення
Здібності		
<i>Особистісно-діяльнісний підхід</i> (здібності – властивості особистості, що забезпечують успішність виконання того чи іншого виду діяльності)		
1	К. Платонов [18]	Будь-які властивості психіки, що тією чи іншою мірою визначають досягнення успіху в конкретному виді діяльності; ступінь відповідності особистості в певній діяльності, яка розкривається через відношення структури особистості та вимоги до відповідної діяльності
2	С. Рубінштейн [25]	Складне синтетичне утворення, що містить ряд даних, без яких особистість не може бути здатною до виконання будь-якої конкретної діяльності і здібностей, які синтезуються певним чином лише в процесі організованої діяльності
3	Г. Костюк [10, с. 23]	Суттєві психологічні властивості людської особистості, що проявляються в її цілеспрямованій діяльності та зумовлюють її успіх
4	Р. Немов [15]	Властивості душі особистості, під якими розуміється сукупність всіх можливих психічних процесів і станів; високий рівень розвитку загальних та спеціальних знань, умінь і навичок, що забезпечують успішне здійснення особистістю різних видів діяльності. Те, що не зводиться до знань, умінь і навичок, але пояснює (забезпечує) їх швидке набуття, закріплення і ефективне застосування на практиці
5	Б. Теплов [30]	Індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну особистість від іншої; це не будь-які індивідуальні особливості, а лише ті, що мають стосунок до успішної діяльності або декількох видів діяльності
6	Б. Ананьев [1]	Суттєва частина загальної структури особистості, пов'язана з характером, темпераментом, життєвою спрямованістю та індивідуально-психологічним розвитком особистості
7	В. Мясіщев [14]	Можливість досягнення високих результатів, швидкість, легкість, глибина досягнутих у результаті діяльності успіхів, потенціал, який реалізується та збагачується в результаті діяльності
8	О. Музика [13, с. 142–148]	Зараховує здібності до найважливіших ціннісних ресурсів розвитку. Автор розглядає їх: як ресурси розвитку (через ефективну діяльність); як засіб індивідуалізації (через виокремлення людини з-поміж інших завдяки індивідуально-своєрідному поєднанню здібностей); як засоби особистісної ідентичності, стійкості (через розвиток здібностей, які збігаються з визначеними напрямками саморозвитку особистості з особистісно-ціннісним рівнем регуляції)
9	С. Максименко [12, с. 47]	Оволодіння людиною засобами виконання діяльності
<i>Функціонально-генетичний підхід</i> (здібності – функціональна система, що має генетичну зумовленість і розглядається з позиції категорії функції)		
10	Е. Голубева [4]	Це не лише реальність, що реалізувалася, але і потенційні можливості, які на роки, а іноді назавжди можуть залишитися прихованими для самої особистості і для інших
11	В. Карпов [21]	Інтегральні, синтетичні утворення – процеси «третього порядку»
12	В. Шадриков [34]	Властивості функціональних систем, що реалізують пізнавальні та психомоторні процеси, які мають індивідуальну міру вираження, що проявляється в успішності та якісній своєрідності виконання діяльності
Дослідницькі здібності		
13	Н. Тінбеген [36]	Комплекс реакцій, що ознайомлюють тварин з довкіллям або джерелом подразнення і створюють основу для індивідуального програмування поведінки
14	Д. Берлайн [35]	Поведінка, спрямована на зменшення хвилювання, що викликано невизначеністю, або як пошук нової інформації
15	В. Дружинін [5]	Здібність, що проявляється в оцінці і встановленні причинно-наслідкових зв'язків і відносин, у формуванні гіпотез, плануванні експериментів, встановленні причинних залежностей

Закінчення табл. 1

№ з/п	Автор	Визначення
16	Т. Єгорова [6, с. 5]	Індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують успішність і якісну своєрідність процесу пошуку, здобуття та осмислення нової інформації
17	О. Подд'яков [19]	Комплекс здібностей, що забезпечує діяльність в нових і багатофакторних умовах, у численних мережах комплексних взаємодій (природних, техногенних, соціальних, політичних, інформаційних тощо)
18	О. Савенков [26]	індивідуальні особливості особистості, що є умовами успішного здійснення дослідницької діяльності
19	З. Чухрай [32]	Система індивідуально-психологічних особливостей особистості, які сприяють успішному виконанню дослідницької діяльності
20	С. Білоус [2]	Загальні інтелектуальні здібності для адаптивної діяльності, результатом чого є взаємодія за типом реакції на зміни умов навколишнього середовища або змісту завдань і цілеспрямовані дії для досягнення конкретної мети
21	М. Холодна [31, с. 223–228]	Своєрідна властивість особистості, що є умовою успішного вирішення певного завдання або проблеми
22	К. Постова [20, с. 26]	Індивідуально-психологічні особливості особистості, що передбачають розвиток дослідницької активності та прояв дослідницької поведінки, що виражається в якісній дослідницькій діяльності
23	О. Раздульєва [22, с. 48]	Багатокомпонентне особистісне утворення, яке складається з мотиваційного, змістового, операційно-виконавчого, інтелектуально-творчого компонентів, що забезпечують успішне виконання дослідницької діяльності

У психологічній науці виділяють два підходи в межах досліджуваної проблеми [8]: особистісно-діяльнісний та функціонально-генетичний.

Особистісно-діяльнісний підхід обґрунтовано в дослідженнях О. Леонтьєва [11], К. Платонова [18], С. Рубінштейна [25], Б. Теплова [30] та інших, в яких відображено особливість цього підходу, що полягає у розгляді питання значення здібностей в структурі особистості та вивчення генезису здібностей у діяльності.

Засновник діяльнісного підходу О. Леонтьєв [11] виокремлює *природні* (властивості особистості, що мають біологічну природу: здібність швидко створювати та диференціювати умовні зв'язки або протистояти впливам негативних подразників) і *специфічні людські здібності* (мають загальноісторичне походження і є істинними новоутвореннями, що складаються в процесі індивідуального розвитку особистості).

Визначаючи, що обов'язковою умовою розвитку здібностей є наявність анатомо-фізіологічної основи у вигляді задатків, О. Леонтьєв вказує на те, що провідним фактором генезису здібностей є діяльність щодо оволодіння предметами, задатки не визначають змісту здібностей, а лише зумовлюють деякі індивідуальні особливості процесу розвитку здібностей і його кінцевого результату.

Погоджуємося з міркуваннями К. Платонова, що виконання діяльності також визначають мотивація та особистісні здібності, до яких науковець відносить будь-які властивості психіки, що тією чи іншою мірою визначають досягнення успіху в конкретному виді діяльності [18].

Учений вирізняв складні та елементарні здібності. До структури складних здібностей входять [18]: *основні здібності* (компоненти, без яких ефективно здійснення певної діяльності є неможливим, оскільки неможливою є їх компенсація за рахунок інших особистісних властивостей); *додаткові здібності* (компоненти, що є значимими для виконання діяльності, але не є обов'язковими, вони можуть бути компенсовані за рахунок інших властивостей особистості).

Елементарні здібності, за переконанням К. Платонова, мають вживатися в одиниці: «здібність до сприйняття», «здібність до мислення», «воля як здібність» тощо [18].

Доречними у контексті досліджуваної проблеми видаються нам погляди С. Рубінштейна [25], який визначив склад і структуру здібностей. До складу кожної здібності, за словами науковця, завжди входять певні операції чи способи діяльності, завдяки яким ця діяльність здійснюється. Жодна здібність не є актуальною до того часу, поки вона органічно не увібрала в себе систему відповідних суспільно вироблених операцій, але

ядро здібності – це не засвоєна, не автоматизована операція, а ті психічні процеси, за допомогою яких ці операції регулюються [25]. Тобто С. Рубінштейн [25] виокремлює два основні компоненти структури здібностей: операційний (налагоджена система тих способів дій, за допомогою яких здійснюється діяльність); «ядро» (психічні процеси, якими регулюються операції: якість процесів аналізу та синтезу).

Механізмом формування здібностей, на думку психолога, є генералізація, що передбачає узагальнення відповідних психічних діяльностей та їх перенесення з одного матеріалу на інший. Говорячи про формування здібностей, науковець пов'язував цей процес не з конкретним характером соціальної діяльності, а з розвитком психічних процесів: мислення, сприймання, пам'яті тощо. Варто згадати і про основні положення вчення С. Рубінштейна про здібності [24]: здібності особистості формуються не лише в процесі засвоєння продуктів людської культури, але і в процесі їх створення; будучи внутрішньою умовою розвитку особистості, здібності формуються під впливом зовнішніх умов; здібність не є актуальною до того часу, поки вона не вбере в себе певні операції, проте ядром здібностей є не соціально вироблені і засвоєні особистістю операції, а якість психічних процесів, за допомогою яких ці операції регулюються.

Певною мірою погоджуємося з думкою Б. Теплова [30], який вважав, що в основі розвитку здібностей лежать вроджені анатомо-фізіологічні особливості, що іменуються задатками, вчений наголошує на тому, що здібності завжди є результатом розвитку й існування їх можливе лише в розвитку, оскільки розвиток відбувається в процесі тієї чи іншої діяльності [30].

У широкому особистісному плані розглядає здібності Б. Анан'єв [1], зазначаючи, що дослідженню мають підлягати індивідуально-психічні відмінності та особливості, природна основа яких залежить від типу нервової системи [1].

Формування здібностей, за словами дослідника, пов'язане не лише з розвитком вищих психічних функцій, а і з розвитком особистості в цілому. При цьому науковець наголошує на тісному взаємозв'язку між здібностями і характером особистості, розвиток яких являє собою єдиний процес.

Представниками функціонально-генетичного підходу є Е. Голубєва [4], А. Карпов [21], В. Шадриков [33; 34] та ін., які визначають здібності як функціональну систему, що має генетичну зумовленість, і розглядають з позиції категорії функції.

Е. Голубєва [4] розглядає здібності в дуальній єдності природного і соціального в структурі особистості і розглядає їх у конкретному співвідношенні для різних видів здібностей.

Рівневу концепцію загальних здібностей пропонує В. Карпов [21], який вважає, що ці здібності – це інтегральні, синтетичні утворення – процеси третього порядку, що формуються на основі психічних процесів «першого порядку» (когнітивних, емоційних, вольових, мотиваційних) та синтетичних, регулятивних процесів «другого порядку» (цілеутворення, антиципації, прийняття рішення, прогнозування, планування, контролю, самоконтролю, самооцінки).

Психолог В. Шадриков [34] проблему здібностей аналізує, спираючись на конструкт «функціональна система», визначаючи здібності суттю функціональних систем, що реалізують окремі психічні функції, дослідник вважає, що загальними здібностями особистість наділена від природи. Будь-яка специфічна діяльність засвоюється на фундаменті цих здібностей, які в процесі її виконання набувають оперативних рис, тобто перетворюються на спеціальні здібності.

Розглядаючи питання про структуру і розвиток здібностей, В. Шадриков [33] виділяє функціональний і операційний компоненти певної властивості. Функціональні механізми реалізують філогенетичну програму і складаються задовго до виникнення операційних. Для кожної психічної функції формуються відповідні операційні механізми. Між функціональними та операційними механізмами є складна взаємодія: для розвитку операційних механізмів вимагається певний рівень функціонального розвитку. У свою чергу, розвиток операційних механізмів переводить у нову фазу розвитку і функціональні механізми, їх можливості прогресивно збільшуються, підвищується рівень системності [33].

В. Шадриков визначає розвиток здібностей як процес, що складається з декількох етапів: розвиток системи, що реалізує певну психічну функцію; розвиток операційних механізмів; розвиток оперативності в системі функціональних та операційних механізмів; оволодіння особистістю власними пізнавальними здібностями через рефлексію [34].

Таким чином, представники цього підходу визнають генетичну обумовленість і розглядають мозок як систему, яка формується з різних функціональних систем, що реалізують певні психічні функції.

Наступним феноменом, аналіз якого детермінований логікою нашого дослідження, є «дослідницькі здібності». До визначення цього поняття зверталися такі науковці: В. Дружинін [5; 9], Т. Єгорова [6], О. Подд'яков [19], О. Савенков [26], М. Холодна [31], В. Шадрикова [33] та ін. (табл. 1).

Власне дослідження В. Дружинін [9] називає «дослідницькою поведінкою», в основі якої лежить найбільш важлива потреба – потреба в новій інформації, у нових враженнях та нових знаннях. Дослідник наголошує, що ця потреба є невід'ємною складовою особистості [9].

Розглядаючи цю проблему, науковець наголошує на результативності дослідження та виділяє дві взаємопов'язані підсистеми цього процесу: пошук інформації (підсистема здобуття знань про об'єкт); обробки інформації, що надходить (підсистема перетворення і використання знань) [9].

Автор також наголошує на важливості наявності множинного цілепокладання (за рівнями і типами), системи взаємодії для досягнення прогнозованого результату.

О. Савенков [26] презентує власний погляд на проблему дослідницьких здібностей, наголошуючи, що вони, як і всі інші здібності, містять у своїй структурі дві складові: біологічну (генотипічну) і середовищну. Він визначає, що дослідницькі здібності є внутрішнім психічним утворенням, що виникає в результаті поєднання особливих генотипічних та середовищних факторів [26].

На думку вченого, дослідницькі здібності проявляються в глибині, міцності оволодіння способами і прийомами дослідницької діяльності, але не зводяться до них.

В. Шадриков [33] дослідницькі здібності пов'язує з особливостями інтелекту і виділяє в їх структурі три загальні критерії: якість, надійність, продуктивність, які проявляються в діяльності. Дослідник стверджує, що розвиток дослідницьких здібностей пов'язаний з ефективною мотивованою діяльністю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі ґрунтовного аналізу фундаментальних теоретичних положень науковців, здійсненого нами у процесі розгляду цього питання, ми генерували власне визначення поняття «дослідницькі здібності» – індивідуально-психологічне інтегральне утворення, що будується на базі дослідницької поведінки особистості та проявляється в результаті функціонування механізмів дослідницько-пошукової активності та є суб'єктивною умовою успішного здійснення науково-дослідної діяльності.

Підсумовуючи наведені вище наукові ідеї, можна зробити висновок, що передумовою виникнення дослідницьких здібностей є вивчення орієнтовно-дослідницької діяльності, розгляд феномена дослідницької поведінки та проблеми загальних здібностей.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. - М.: Наука, 1977. - 380 с.
2. Білоус С.Ю. Развитие дослідницьких здібностей старшокласників у процесі діяльності Малої академії наук (на матеріалі фізики): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / С.Ю. Білоус. – Запоріжжя, 2005. – 329 с.
3. Гальперин П.Я. Введение в психологию / П.Я. Гальперин. - М.: Университет, 2000. - 336 с.
4. Голубева Э.А. Способности и индивидуальность / Э.А. Голубева. – М.: Педагогика, 1993. - 103 с.
5. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. - СПб.: Питер, 2002. - 368 с.
6. Егорова Т.А. Развитие исследовательских способностей старших дошкольников: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.13 / Т.А. Егорова. – М., 2006. – 21 с.

7. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2 т. / А.В. Запорожец. - Т. 1. - М.: Педагогика, 1986. - 192 с.
8. Ильин Е.П. Проблема способностей: два подхода к ее решению / Е.П. Ильин // Психологический журнал. - 1987. - № 2. - С. 37–47.
9. Когнитивная психология: учебник для вузов / под ред. В.Н. Дружинина, Д.В. Ушакова. - М.: ПЕРСЭ, 2002. - 480 с.
10. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г.С. Костюк. – К.: Знання, 1963. – 80 с.
11. Леонтьев А.Н. Формирование способностей / А.Н. Леонтьев // Вопросы психологии. - 1960. - № 1. - С. 7–17.
12. Максименко С.Д. Генезис существования личности / С.Д. Максименко. – К.: КММ, 2006. – 240 с.
13. Музика О.Л. Розвиток здібностей та обдарованості в процесі вікового розвитку особистості / О.Л. Музика; за ред. В.О. Моляко // Актуальні проблеми психології: проблеми психології творчості та обдарованості: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 142–148.
14. Мясищев В.Н. О связи склонностей и способностей / В.Н. Мясищев // Склонности и способности. - Ленинград, 1962. – С. 3–14.
15. Немов Р.С. Психология: учебник для бакалавров / Р.С. Немов. – М.: Юрайт, 2013. – 639 с. – (Серия: Бакалавр. Базовый курс).
16. Павлов И.П. Мозг и психика: избр. психол. труды / И.П. Павлов; под ред. М.Г. Ярошевского. - М.: Ин-т практической психологии, 1996. - 320 с.
17. Павлов И.П. Полное собрание сочинений / И.П. Павлов. - М.; Л., 1951. - Т. 3, кн. 1. - 392 с.
18. Платонов К.К. Проблемы способностей / К.К. Платонов. - М.: Наука, 1972. - 312 с.
19. Поддьяков А.Н. Исследовательское поведение: стратегии, познания, помощь, противодействие, конфликт / А.Н. Поддьяков. - М.: МГУ, 2000. - 266 с.
20. Постова К.Г. Психологічні умови розвитку дослідницьких здібностей обдарованих учнів: монографія / К.Г. Постова. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. – 96 с.
21. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А.В. Карпов. - М.: Институт Психологии РАН, 2004. - 424 с.
22. Раздутьева Е.М. Развитие исследовательских способностей студентов педагогического вуза: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Е.М. Раздутьева. – Саранск, 2008. – 203 с.
23. Ротенберг В.С. Поисковая активность и адаптация / В.С. Ротенберг, В.В. Аршавский. - М.: Наука, 1984. - 193 с.
24. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2 т. Т. 2. / С.Л. Рубинштейн. - М.: Педагогика, 1989. - 448 с.
25. Рубинштейн С.Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории / С.Л. Рубинштейн // Вопросы психологии. - 1960. - № 3. - С. 14–22.
26. Савенков А.И. Психология исследовательского поведения и исследовательские способности / А.И. Савенков // Исследовательская работа школьников. - 2003. - № 2 (4). - С. 38–50.
27. Савенков А.И. Содержание и организация исследовательского обучения школьников / А.И. Савенков. - М.: Сентябрь, 2003. - 204 с.
28. Симонов П.В. Высшая нервная деятельность человека. Мотивационно-эмоциональные аспекты / П.В. Симонов. - М.: Наука, 1975. - 574 с.
29. Симонов П.В. Темперамент. Характер. Личность / П.В. Симонов, П.М. Ершов. - М.: Наука, 1981. - 160 с.
30. Теплов Б.М. Избранные труды: в 2 т. / Б.М. Теплов. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1985. – 329 с.
31. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М.А. Холодная. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
32. Чухрай З.Б. Проблема розвитку дослідницьких здібностей у студентів [Електронний ресурс] / З.Б. Чухрай // Педагогічні науки. – 2008. – С. 435–444. – Режим доступу: www.pdfactory.com
33. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека: учеб. Пособие / В.Д. Шадриков. - М.: Логос, 1996. - 320 с.
34. Шадриков В.Д. Способности человека / В.Д. Шадриков. - М.; Воронеж: Институт практической психологии; МОДЭК, 1997. - 288 с.

35. Berlyne D. Structure and direction in thinking / D. Berlyne. – N.Y.: Wiley, 1965. – 210 p.
36. Tinbergen Z. On aims and methods in ethology / Z. Tierpsychol. – 1963. – Vol. 20, № 5. – P. 410–433.
37. Voss H.G. Curiosity and exploration. Theories and results / H-G. Voss, H. Keller. - New York: Academic Press, 1983.
38. Fein G.G. Child development / G.G. Fein. - New Jersey, 1978.